

Roskildebørns hverdag for 100 år siden

af Per Karlsson

Indledning

I skolernes vinterferie fra den 18. til den 22. februar 2002 var der i Lützhøfts Købmandsgård en udstilling om børns hverdag i Roskilde for 100 år siden.

Med fotografier og genstande blev børnenes hverdag beskrevet i hjem, i skole, på arbejde, i asyl, på børnehjem og i deres leg på gader og stræder. I beskrivelsen indgik hverdagen for børn fra både velhavende såvel som fra som fattige hjem. På baggrund af udstillingen fortalte en museumsmedarbejder om børnenes hverdag, som den formede sig i Roskilde for 100 år siden.

Det er dokumentationsmaterialet til denne udstilling, der danner baggrunden for nedenstående artikel.

Dokumentationen består hovedsagelig af fotografier af børn fra Roskilde Lokalhistoriske arkivs store samling, især Roskildefotografen Kristian Hudes billeder, folketællingen 1901, artikler fra Roskilde Avis 1850-1916 og barndomserindringer nedskrevet i Jul i Roskilde årgangene 1928-1958 samt fra enkelte andre værker.

Roskilde Børneasyl

I et asyl havde fattige folk et gratis sted at sende deres små børn hen om dagen for at blive passet under trygge forhold, medens faderen gik på arbejde og moderen var ude at tjene til livets ophold. Uden denne mulighed var børnene henvist til at klare sig som de kunne - i hjemmet eller på gaden under den dårlige påvirkning, som man regnede med, mødte børnene dér.

I 1828 åbnede det første børneasyl i landet. Det blev oprettet af Det Kvindelige Velgørenhedsselskab i København efter tilskyndelse af den barnløse Dronning Caroline Amalie. Interessen og behovet for at få sine børn passet var så stor, at der på få år blev oprettet flere asylers i

Roskilde Børneasyl i Fondens Bro nr. 4. Ejendommene blev nedrevet i 1908. Børneasylet flyttede herefter til en nyopført ejendom i Bredgade nr. 4 på hjørnet af Bredgade og Gullandsstræde. Roskilde Museum.

København, ligesom også det københavnske Asylselskab med dronningens tilskyndelse så dagens lys i 1835.¹

Roskilde Børneasyl blev oprettet samme år, som det første i landet udenfor hovedstaden. Det var fru Wilhelmine Hansen, som kendte plejemoderen i det første københavnske asyl, der sammen med frk. Ulrikka Bang tog initiativ til oprettelsen.

Asylet blev i første omgang indrettet i et lejet lokale i Allehelgensstræde. Meget hurtigt voksede antallet af børn, der søgte det, og man måtte skaffe mere plads. Ved private midler og en grund skænket af kongehuset, lykkedes det i 1843 at opføre en egnet bygning i Fondens Bro nr. 4. Igen voksede børnetallet, og efterhånden nåede

antallet op og lå i mange år fast på omkring 80-100 børn. I 1908 flyttede Asylet til en ny og større bygning i Bredgade nr. 4, der hvor nu Roskilde Turistbureau har til huse.²

Asylet blev i første omgang bestyret af initiativtageren fru Wilhelmine Hansen indtil hendes død. Det havde også et tilsyn, bestående af 6 inspektricer, som ulønnet førte tilsyn med Asylet, underviste børnene eller støttede det på anden måde med gaver, ved personlig bistand ved basarer, forestillinger, koncerter og lignende filantropisk virksomhed. Asylet modtog også bidrag fra byens borgerskab samt fra amtsråds-kredsens godsejere og proprietærer. Disse aktiviteter og bidrag udgjorde driftsgrundlaget for Asylet på Fondens Bro.³

Den daglige leder af et asyl blev kaldt ”læremoder”, og den første læremoder ved Roskilde børneasyl hed madam Elberg. Siden fulgte andre, og ved folketællingen i 1901 var det fru Marie Christensen. Hun var 61 år, fraskilt og bar betegnelsen: ”Asylbestyrerinde”. Hun havde en ”Medhjælper” Ane Kirstine Olsen på 16 år - ikke meget personale til at passe mellem 80 og 100 børn! Begge boede i ejendommen på Fondens Bro.⁴

I en instruks fra ca.1840 for forældre til børn, som var optaget i Holbæk Asyl, og som sandsynligvis også har været gældende for Roskilde Asyl, redegøres der for, hvordan forældrene skal forholde sig.⁵ Hensigten med asylet er, som der står at forældrene her kan få passet deres børn, så de kan passe deres arbejde ”uden Bekymring og uden Afbrydelse”. Man kan kun have børn i alderen fra 2½ år til de fylder 7 år, forudsat at børnene kan tale og gå alene. I sommerperioden er Asylet åbent fra kl. 7 til kl. 19, og resten af året er åbningstiden lidt kortere. Medbringer børnene selv middagsmad, kan de være i Asylet hele dagen. Ønsker forældrene børnene hjem til middag, skal de afhente dem kl. 12 og aflevere dem igen kl. 13. Forældrene bør drage omsorg for, at deres børn møder hver morgen med kæmmet hår, renlige klæder, velvasket ansigt og hænder. Intet barn med fnat eller anden smitsom sygdom kan søge Asylet, førend det er fuldkommen rask. Forældrene skal desuden sørge for, at børnene møder på Asylet hver dag og meddele, når de ikke kommer og begrunde årsagen. Hyppige

To ”vognfulde børn” Billedet er taget af fotograf Hude i 1903 hos karetmager Hansen i Gullandsstræde. Børnene har Hude givetvis hentet i Gullandstræde og Bredgade.

”forsømmelser, der ei ere begrundede i antagelige Aarsager” vil føre til udelukkelse af Asylet.

Reglerne kan måske forekomme noget restriktive set med nutidens øjne, men det skal tages i betragtning, som det fremgår ovenfor, at der på Asylet i Roskilde kun var to ansatte til at tage sig af 80-100 børn, og desuden var børnepasningen gratis.

Som nævnt havde asylsagen dronning Caroline Amalies bevågenhed, og denne sag var hun tro til sin død. Det oplevede man også på Asylet i Roskilde. Hver gang hun på kongens dødsdag havde besøgt Domkirken og kapellet, undlod hun aldrig at besøge Asylet og som der stod i Roskilde Avis ”betænke det med en Kjærlighedsgave – se med Moderøje paa alle de fattige småbørn, og hørte hende tale barnligt og enfoldigt med dem”. De, der oplevede det, vil have et ”uforglemmeligt Minde om den Kjærlighed, der boede i hende”.⁶

Ved 50 års jubilæet i 1885 regnede man med, at antallet af børn som var blevet passet i asylet var nået op i tusinder, og man gjorde op, hvilken betydning velmenende borgeres arbejde havde haft for asylbørnene selv og samfundet:

”Da bør Asyllets Jubilæumsdag ikke gå ubemærket hen over Roskilde By og Menighed, uden at det taknemmelig ihukkommes, hvad for en Velsignelse Asylet har ydet vor Samfund, både af dem, der med deres Gave også have haft deres Hjerte i Asyllets Sag, og af dem – og ikke mindst af dem, der engang selv var Asylbørn, og fik deres Deel i den Kjærlighed, der lagdes over dette Sted og dets lille Gjærning. Thi vi troe og haabe, at de ere mange i vor Kreds, for hvem det er en glæde i Mindet at vende tilbage til den Tid, da de i Asylet lærte at synge den første Barnesang og begyndte at indføres i det, der engang skulde gjøre dem til nyttige og gode Mennesker, der kunde leve deres Liv til Glæde for sig selv og Andre.”⁷

Sct. Jørgensbjerg Asyl

Asylet blev oprettet i 1884⁸ og nedlagt igen i 1922. Det lå i en dertil opført ejendom i Asylgade, som i dag er kendt under navnet ”Bjerggården”. Asylbygningen kostede næsten 10.000 kr. at opføre. Anlægs- og driftsomkostninger var også her baseret på filantropi.

Størstedelen af midlerne blev skaffet til veje ved frivillige bidrag, herunder overskuddet fra en basar i Trægaarden på 4-5000 kr. I begyndelsen tegnede mange Roskilde borgere sig for faste årsbidrag til asylet, men efterhånden faldt nogle fra. Den største bidragyder var hr. Greve Scheel, som årligt gav 200 kr. Fra selve sognet kom der ikke meget, når undtages det i sognet beliggende Sankt. Hans Hospital, hvorfra der i tidens løb blev indbetalt ikke få bidrag.

Asylet blev styret af Sct. Jørgensbjerg Asyl- og Velgørenhedsselskab. I de første år var enkefru Petersen asylmoder. Hun udførte sin gerning med opofrelse og nidkærhed, indtil hendes kræfter ikke længere slog til. Siden overtog frk. Thora Olsen. Asylet søgtes dagligt af mellem 70 og 80 børn.⁹

I perioden 1902-1910 hed asylbestyrerinden A. Hansen Holsting, og hun har i Jul i Roskilde i 1947 skrevet om sine erindringer herfra.

I hendes tid kom der hver dag mellem 30 og 60 børn. Med taknemmelighed husker hun tilbage på pastor Meyling, der oprettede Asylet med tilhørende velgørenhedsforening og var formand, og senere pastor Poul Thaning og dennes frue, som boede lige ved siden af Asylet, og dermed var til megen opmuntring og hjælp.

De handlende i Roskilde sendte gaver af forskellig art. Fra købmand Petersen, Kjolemagasinet, fik man mange gode rester og klude, som kunne bruges til børnene. Købmand Sewerin var særlig gavmild med legetøj. Der blev arrangeret skovtur til Boserup for børnene. Nogle bønder mødte med deres hestekøretøjer, og en kreds af kære, godhjertede damer sørgede for kager og chokolade.

Blandt nogle af oplevelserne fortæller fru Holsting om, da "Gadens Skræk" af sin moder blev slæbt til asylet første gang.

"En middagsstund blev der et vældigt Spektakel ude i Forstuen. Det var en Moder, der kom med sin 6 Aars Dreng. Han bed og sparkede hende og hylede: "Jeg vil ikke paa Asylet!" Moderen pustede og svedte af Anstrengelse: "Ja", sagde hun, "kan De faa noget ud af den Dreng, saa er det godt, for jeg kan ikke magte ham." Jeg var nu ikke glad for at modtage Fyren, for han var Gadens Skræk. Flere Børn havde sagt mig fra deres Mor, at hvis Charles kom paa Asylet, maatte de ikke gaa der mere. Imidlertid tog jeg et Tag i Drengen og satte ham ind i Garderobebevelset og laasede Døren, saa jeg kunde tale i Fred med Moderen, men hun syntes jo ikke om, at hendes Dreng skulde laases inde. Jeg forklarede hende, at enten maatte jeg have Magt over Drengen, eller han maatte gaa med hende hjem. Da Moderen var gaaet, gik jeg ind til den endnu brølende Charles, der stod i en Krog og sparkede af alle Livsens Kræfter: "Hør, Charles, det er for resten godt, du er kommen, for du er saa stor, dig kan jeg sende i Byen. Her er 10 øre, spring over til Bageren og hent mig et Franskbrød. Jeg skyndte mig ud af Stuen uden at vente Svar, saa Charles fik ikke Tid til at sige Nej. Lidt efter tøfled Charles af. Jeg tænkte: Enten maa han komme frivilligt tilbage eller ogsaa blive borte med det samme. Men Charles kom tilbage – endnu med forgrædte Øjne og Kinderne stribede af Taarer og snavs: "Vær's go, Frøken", sagde han helt stolt over at være betroet at gaa i Byen. "Tak", svarede jeg kort, som om det var en

Selvfølge, at han kom med Brødet, ”gaa ud og se at faa nogle af de smaa ind, vi skal snart spise.” ”Ja”, svarede Charles, og saa var han hjemme paa Asylet.

Han blev en af de mest trofaste smaa hjælpere. Hidtil havde han vel mest mødt Bebrejdelser, Straf og Mistillid og derved faaet Trods i Hjertet i Stedet for Tillid. Kunde man lære at fremelske Tilliden hos hverandre ved at vise Tillid, da vilde Livet blive lysere for mange.”¹⁰

Nogle af byens damer, deriblandt damerne fra det Adelige Jomfrukloster, havde dannet en syforening, som syede tøj til Asylets børn. Hvert barn fik en ny dragt i julegave. Pigerne fik linned, undertøj og kjole. Drengene bluse, benklæder og strømper. Det var ikke lidt, der blev klippet og syet året rundt, mens manufaktur- og tekstilhandlerne kappedes om at give deres bidrag til tøjet.

Undertiden kunne det åbenbart knibe lidt med at lære og forstå datidens høflighedsudtryk, fortæller fru Holsting. ”En Dag kom lille Peter løbende ind og råbte: ”Frøken, der står to Koner ude i Forstuen!” Det var to Damer fra Det Adelige Jomfrukloster, Frøken Scheel og Frøken Roepstorff. De havde jo hørt, hvad Barnet kaldte dem, og syntes, der trængtes til lidt Undervisning i Sprogbrug. Jeg forklarede lille Peter, at han skulle ikke sige to Koner, men to Damer. Næste Dag kom Peter og fortalte højtideligt: ”Der står en Dame ude i Gangen”. – Det var gamle Maren Sofie med Fisk. – Børnene var i lykkelig Uvidenhed om Personsanseelse.”¹⁰

Der var ikke megen sygdom blandt børnene. En dag måtte fru Holsting dog bede doktor Gravesen se på to, som havde ondt i halsen. Det var omkring 1904, da der var megen difteritis i byen. Doktor Gravesen tilbød da at være gratis læge på Asylet. Således mødte man bestandig gode mænd og kvinder, som viste interesse for Asylet. I begyndelsen kneb det lidt med pengene: der var ikke råd til megen løn, nemlig 3-400 kr. om året plus 3 værelses lejlighed. Men efterhånden kom der flere bidrag, og i de senere år blev der råd til at holde lidt hjælp til rengøring og andet.¹¹

Roskilde Børnehjem i Hedegade. Børnehjemmet blev drevet af frk. Antonie Molbech, forstanderinde gennem 25 år (bagerst mellem de to åbne vinduer), og en medhjælpereske (ved døren). Nogle piger er i gang med sanglegen "bro bro brille". Alle børnene er iført forklæde, som det var almindeligt dengang. Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Roskilde Børnehjem

De første børnehjem fungerede nærmest som opdragelsesanstalter for forældreløse børn, som f.eks. Statens Vajsenhus i København fra 1727. Tanken om egentlige hjem for børn vandt først udbredelse efter 1864. I løbet af årene herefter oprettedes private børnehjem rundt om i landet drevet af en mindre kreds af borgere og baseret på filantropi. Nogle skyldtes en enkelt velgører, således f.eks. Grevinde Danners børnehjem på Jægerspris oprettet i 1874. Efterhånden bidrog byråd og vel også amtsråd med mindre beløb. Først med børneloven 1905 blev

der åbnet op for større offentlige tilskud, men kun hvis børnehjemmet levede op til nærmere fastsatte hygiejniske og faglige krav og dermed opnåede statsanerkendelse som egnet til offentlig brug.¹²

I Roskilde var forældreløse børn efterhånden et påtrængende problem. Af de 1146 personer, der blev indskrevet på Roskilde Fattighus 1845-63, var der 78 børn under 14 år.¹³

Nogle af dem voksede op i fattighuset i Bredgade, hvilket man åbenbart ikke syntes, var det rigtige sted for børn, og i en annonce i Roskilde Avis fra 1853 søgte fattigkommissionen: ”skikkelige pålidelige folk i byen eller på landet” til at pleje 3 børn i en alder af 12½, 5 og 3 år,¹⁴ og to år senere søgte man, mod sædvanlig betaling et hjem hos ”retskafne Folk” til 4 børn, som opholdt sig i Roskilde Fattighus.¹⁵

I 1898 dannedes en privat forening: ”Plejehjemsforeningen for Roskilde Amtsrådsreds”, hvis formål var at formidle anbringelse af børn i familiepleje. Foreningen stillede også tilsynsværger for dem og udbetalte plejeløn til hjemmene. Foreningen modtog efterhånden betydelig støtte fra både amts- og byråd og havde selv videreformidlet et rentefrit lån til Rebekkasøstrenes optagelseshjem,¹⁶ som den i sit virke særligt samarbejde med. To år efter havde foreningen fået anbragt 23 børn,¹⁷ og i 1917 havde man fået anbragt 256 børn.¹⁸ Det lykkedes åbenbart at undgå, at børn voksede op i fattighuset i Bredgade nr. 17 - i hvert fald boede der ikke børn her i 1901.¹⁹

Pastor Carl Tolstrup og hustru Frederikke oprettede i 1881 det første Børnehjem i Roskilde. I første omgang anvendte man et lejet lokale, men da der året efter blev der skænket en grund, og da man ved en basar fik indsamlet nogle tusinde kroner, lod man opføre en egnet bygning i Hedegade.²⁰ Børnehjemmets drift var i mange år frem udelukkende baseret på filantropi. Støttekredsen talte godt 200 Roskildeborgere, gårdmænd og godsejere fra oplandet, som årligt tegnede sig med støttebeløb fra 50 øre til 30 kr.²¹

Børnehjemmet arbejdede til stadighed under trange kår. Plejepen- gene, på 80-100 kr. årligt fra kommunen²² rakte ikke langt, og de årlige bidrag heller ikke. Bestyrelsen måtte stadig tage tilflugt til basarer, aftenunderholdninger og lignende for at få indtægt og udgift nogenlunde

til at stemme, hvilket dog kun til dels lykkedes, da regnskabet alligevel viste underskud hvert år. Efter at have søgt tilskud hos staten i adskillige år lykkedes det endelig, og samtidig opnåede man også et fast tilskud fra amt og byråd samt nogle legater. Fra 1905 afholdt man børnehjælpsdage,²³ og overskuddet herfra kom også børnehjemmet til gode, og herefter blev arbejdsvilkårene lettet betydeligt.

Børnehjemmets bestyrelse blev i mange år ledet af pastor Tolstrup, siden hans kone og så hans datter. Den øvrige bestyrelse bestod af en kreds af bedrestillede i Roskilde.²⁴

Børnehjemmet var kun beregnet for piger i alderen 1-16 år og blev i 25 år drevet af forstanderinde og plejemoder, frk. Antonie Molbech.²⁵ Hun var uddannet på Ryesgades Børnehjem i København.

Derudover bestod personalet af en medhjælper, begge havde deres bolig på børnehjemmet. Igennem årene husede børnehjemmet 16-18 piger, og ved 25års jubilæet havde man taget sig af i alt 92 børn i kortere eller længere tid.²⁶

Det var fattige hjemløse pigebørn, man forsøgte at give et hjem, og det var børnehjemmets stræben at opdrage børnene i ”Gudsfrygt til Orden, Flid og Nøjsomhed”. Børnene kunne derved hjælpes til at blive ”gode og arbejdsomme Mennesker”, hvilket er en ”Vinding for hele Samfundet så vel som for den Enkelte”, som man kunne læse i Roskilde Avis i 1892.²⁷

Thora Bertel-Hansen har i Jul i Roskilde i 1931 skrevet nogle erindringer fra de år, hun var børnehjemsbarn, og fra de tre år, hun senere var medhjælper i børnehjemmet under frk. A. Molbech.

Børnehjemmet var på mange måder præget af dets stifter pastor Tolstrup. Ham skyldes det nok, at det netop fik den private karakter af et hjem, som mange samtidige opdragelsesanstalter måtte savne. Det var også på den måde, frk. Molbech opfattede sin rolle som ”plejemor” i et børnehjem, der fungerede som et privathjem. Men det betød samtidig, at hun afskar sig fra næsten al selskabelighed og familieliv og fuldstændig ofrede sin børneflokk al sin tid, evner og interesse.

”Ukuelig Vilje og Energi, Pligttrøskab, Orden, Sandhedskærlighed til det Yderste kendetegnedes al hendes Færd, vi Børn syntes, hun var streng, men følte os trygge under hendes Varetægt”.

”Der var Præcision i Dagligdagen. Op kl. 6.30, Øllebrød (med Klumper i) 7.30, derefter Morgen-andagt, så drog de skolesøgende Børn af 7.50, et Stykke Rugbrød med Fedt var Frokostpakken, 2 Retter god Mad kl. 12.15, Mælkebrød eller Bygvandgrød med Kommen kl. 17.30, og så vankede der ikke mere udover et Stykke Fedtebrød eller Honningmad til de ”Store”, som var oppe til kl. 21.00.

Søndag eftermiddag fik man ”Kaffe” og hjemmebagt Søndagskage, kl. 17.30 Rugbrød og Sigtebrød sammenlagt med Smør og Mælk til”.

Til gengæld manglede der ikke noget til jul. Her fik man leverpostejmad, og julemiddagen var med risengrød og steg og selvfølgelig gaver. En anden stor fest var pastor Tolstrups fødselsdag. Det Adelige Jomfrukloster gav festmiddagen. Glæden var stor, når den gamle tjener Johannes kom med trækvognen og afleverede risengrød, øl, smør, kanel, sukker, kalvesteg, brunede kartofler, sauce og endelig 2 lange, hjemmebagte sigtebrød.

I det daglige var der ikke råd til megen hjælp udover vasken, for spares skulle der, budgettet skulle holdes inden for 300 kr. pr. måned, hvilket svarede til, at man kun måtte bruge 13½ øre pr. barn daglig. Til sammenligning tjente en ufaglært mand ca. 37 øre i timen.²⁸

Fattige folks børn

Fotografiet fra år 1900 viser fattigdom og elendighed i al sin gru (side 78). Social forståelse var ikke særlig udbredt. Daglejeren, arbejdsmanden og håndværkssvenden havde en urimelig lang arbejdsdag til en kummerlig betaling med deraf følgende usle boligforhold, som fotografiet viser. Den eneste opmuntring i den daglige trædemølle var aftenbesøg på byens snaskede værtshuse og knejper, hvis antal var mange, og hvis billige brændevin og øl flød i stride strømme. Hjemmet var jo ikke noget hjem, men kun et sovested, der satte sig uundgåelige spor i store børneflokkene. Det er fotograf Kristian Hude, der har taget billedet, og det var ikke det eneste sted med elendige boligforhold, han har kunnet finde. Fra ham stammer en lang række lignende optagelser rundt omkring i Roskilde, der et godt stykke op i sidste århundrede vrirmede med elendige rønner, som på enhver måde var uegnet til menneskeboliger, men som alligevel blev brugt som sådan indtil bristepunktet, alene fordi huslejen var overkommelig for fattigfolk.²⁹

Bredgade nr. 4 fra gårdsiden Ejendommen var ejet af købmand A. Borch, købmandsgården, Rådhusstorvet 2, hvis bygninger strakte sig fra Rådhusstorvet (i dag Stændertorvet) ned til Bredgade. Huset var et af "de Borchske Huse", som man kaldte dem. Ejendommen blev også dengang vurderet som uegnet til menneskebolig, og den blev da også revet ned i 1907. Foto K. Hude.

I Bredgade nr. 4 på hjørnet af Gullandsstræde boede folk, under vilkår værre end på fattiggården, som i øvrigt lå i samme gade nr. 17. Ejendommen nr. 4 blev revet ned i 1907. Børnene til venstre i billedet (side 79) boede givetvis ikke her, men var børn fra mere velstillede familier. Forskellen mellem disse børn og de fattige børn foran huset ses tydeligt. De fleste fattige børn er barfodede, andre har træsko, mens de bedrestillede børn til venstre har sko på.

Ifølge Folketællingen i 1901 boede der i ejendommen 31 personer, heraf 13 børn og 4 ældre på mellem 62 og 76 år. Der var 11 husstande, heraf 4 enlige. Af de 18 voksne modtog 5 fattighjælp, mens 2 andre var arbejdsløse. Blandt stillingsbetegnelserne var der bl.a. anført

Bredgade nr. 4 på hjørnet af Gullandsstræde ca. år 1900. Foto K. Hude.

træskomager, jordarbejder, gårdarbejder, arbejdsmand, vaskekone, skorstensfejersvend mv.

En familie, hvor konen kun var 23 år, havde 3 børn, hvoraf hun fødte det første som 13årig, det næste som 15årig og det sidste som 16årig. Manden på 35 år var uddannet skrædder, men modtog fattighjælp. En anden familie havde 8 børn, heraf boede kun 2 drenge på henholdsvis 14 og 15 år endnu hjemme. Manden på 54 år var gårdarbejder, men arbejdsløs.

Også ejendommene Bredgade nr. 3 og nr. 28 var i dårlig forfatning, og beboerne var også fra de lavere sociale lag med mange børn, om end der ikke var lige så mange arbejdsløse og folk på fattighjælp. Men det var trods alt bedre at bo i disse ejendomme og ikke være henvist til fattiggården.³⁰

Værdigt og uværdigt trængende.

Understøttelsesbehovet var lige som i andre byer også i Roskilde påtrængende. Skellene mellem rig og fattig var synlige for alle. Fattig og rig boede tæt og færdedes op og ned ad hinanden på et lille område.

Det medførte sociale omgangsformer, der kunne markere grænser, også nogle som i dag forekommer os komiske. Den overdrevne fokusering på titler, rang og ”knaphulspynt” må ses på baggrund af, at det sociale markeringsbehov dengang åbenbart var en sociologisk nødvendighed,³¹ som fortællingen om ”Personsanseelse” ovenfor illustrerer.

At være henvist til fattighjælp var noget, alle fattige forsøgte at undgå, fordi man dermed blev umyndiggjort. Fattighjælp var i princippet at betragte som lån, og der var knyttet en række betingelser til den. Giftermål kunne ikke indgå uden forsørgelseskommunens samtykke, hvis man skyldte fattighjælp. Man mistede også sin politiske stemmeret. Man kunne kun modtage ”Fattighjælp”, når man boede i egen lejlighed, som f.eks. flere beboere i Bredgade. Folk der ikke kunne klare sig selv, var henvist til at bo på Roskilde Fattighus i Bredgade nr. 17. Her blev beboerne betegnet som ”Fattiglemmer”, og alt, hvad man fortærede her, blev ført til protokol ”Pot for Pot”, som der står i anmærkningsrubrikkerne i lemmeprotokollen fra stedet.³² I 1901 boede her i alt 39 ”Fattiglemmer”, 12 kvinder og 27 mænd. Blandt mændene var én betegnet som ”Sindssyg”, to andre som ”Aandssvage”. Stedet fungerede også som kommunalt alderdomshjem og epidemisygehus. Alderdomshjemmet husede 6 ældre, hvoraf den yngste var 72 år, den ældste 83 år, og de fik ”Alderdomsunderstøttelse”. I epidemisygehuset var der indskrevet 24 ”Patienter”, de fleste børn under 14 år.³³

Igennem tiderne blev fattige børn udsat for afsavn på forskellig måde, men hurtigt trådte bedrestillede borgere til og sørgede for hjælp, ofte ved at foranstalte indsamlinger til fordel for disse børn.

Under træårskrigen 1848-50 blev der i Himmelev og Veddelev indsamlet til fordel for børn, hvis fædre var indkaldt og deltog i krigen.³⁴ Under koleraepidemien i 1853 arrangerede en forening en indsamling til fordel for forældreløse børn. Koleraen havde på dette tidspunkt

krævet to døds ofre i Roskilde.³⁵ I samme anledning havde ”Comiteen til Forsørgelse af de ved Koleraepidemien efterladte Forældreløse Børn”, arrangeret tombola i Prindsen.³⁶ I 1862 blev der stiftet en filantropisk forening til ”Fattige Børns Julefest”, senere ”Fattige Børns Juleglæde”. Foreningen arrangerede juletræsfester for fattige børn med traktament på hotel Prindsen. Her fik børnene nyttige gaver såsom huer og fodtøj. Festerne blev finansieret af entrépenge fra dilettantforestillinger.³⁷ I 1905 arrangerede ”Børnehjælpskomiteen” børnehjælpsdag i Roskilde med cirkus på Nytorv (Stændertorvet ved Palæet) og litterær Varieté på Hestetorvet.³⁸ I 1910 indsamlede foreningen ”Høstblomsten” (knaphulsrose) penge til fattige tuberkuloseramte børn.³⁹

Samfundet skelnede mellem ”værdigt trængende” og ”uværdigt trængende”. Uværdigt trængende var bl.a. fattiglemmerne i fattighuset. De værdigt trængende var arbejdsløse, gamle og syge. Børn var på forhånd værdigt trængende, og der blev som nævnt ovenfor især over for dem gjort en indsats i forsorgs- og opdragelsesøjemed. Et stort problem med udbetalingen af fattighjælp var, at alle - også værdigt trængende - var henvist til at hente fattighjælpen hos ”fattigforstanderen”, der som regel var en privat erhvervsdrivende. Man mente ikke, det var ydmygende, at folk måtte stille i dennes forretning og få rakt fattighjælpen over disken i al offentlighed. Dette afholdt en stor gruppe af værdigt trængende gamle fra den alderdomsunderstøttelse, som de var berettiget til at få. Først i 1924 blev fattigforstanderskabet afskaffet, og udbetalingen blev forlagt til kommunens kærnerkontor.⁴⁰

Der var i høj grad brug for sociale hjælpeforanstaltninger, som ikke deklasserede almindelige mennesker, blot fordi de en overgang, eller når de blev gamle, fik brug for offentlig hjælp.

En sådan fik man da også i 1834 i Roskilde, hvor ”Foreningen til Trængendes Understøttelse” blev stiftet. Foreningens formål var at hjælpe familier og personer, som pga. sygdom eller høj alder trængte til støtte.⁴¹ Foreningen var ligesom andre sociale initiativer baseret på filantropi. Det samme gjaldt for ”Foreningen til Hjælp for Trængende Syge”, som blev dannet i 1859.⁴² Der oprettedes også en forening til

”Opklædning for Trængende Børn” og ”De Trængende i Sct. Jørgensbjerg”.⁴³

De værdigt ”Trængende” var f.eks. 5 familier, som i 1852 mistede hus ved en brand i Roskilde Hvile. For at hjælpe dem startede førstnævnte forening en indsamling.⁴⁴

I 1856 kom det første lovinitiativ til social forsørgelse, uden at det skulle betegnes som fattighjælp: ”Lov om Tilvejebringelse af Midler til fri Fattigunderstøttelse”. Man oprettede en ny kasse: ”De Fattiges Kasse”, og den fungerede ved siden af - og uden nogen forbindelse med - kommunens almindelige Fattigkasse. Kassen var baseret på indtægter af kirkebøsser, gaver, visse dokumenters tinglysning, borgerskabsbrev, mv. som så blev uddelt som ”fri Fattigforsørgelse” til værdigt trængende. Formålet var at hjælpe dem, der ikke var berettiget til at modtage hjælp under den lovbestemte kommunale fattigforsørgelse.⁴⁵

Frem til 1869 eksisterede de private filantropiske kasser for trængende sammen med den første offentlige lovbestemte fri fattigkasse. Herefter blev kasserne lagt sammen i ”De fattiges Kasse”. I 1907 skiftede den navn til: ”Roskilde Kommunale Hjælpekasse”.⁴⁶

Børnebespisning

I slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet foranstaltede privatpersoner og filantropiske foreninger bespisning for fattige børn, når der for alvor var behov for det.

I 1863 fejrede Justitsraad Liebe og dennes hustru guldbryllup, og i dagens anledning lod Liebe en stor del fattige samt børnene på Asylet bespise.⁴⁷ I 1871 lod en privat forening foranstalte en indsamling til bespisning af fattige børn.⁴⁸

I oktober 1906 står der i Roskilde Avis i en artikel om ”De dyre tider”, at priserne er for opadgående, uden at lønningerne følger med. Det drejer sig især om prisstigninger for almindelige nødvendighedsartikler og fødevarer som f.eks. kød, smør og æg.

Prisstigningerne havde åbenbart taget et omfang, så gode velmenende Roskildeborgere fra den 31. januar til den 6. marts 1907 foranstaltede ”Børnebespisning” i logelokalet i Absalonsgade. En journalist besøgte stedet og beskrev i Roskilde Avis sin oplevelse:

”I Lokalet var der opstillet 3 lange Borde, der alle var besat med Middagsgæster, flest Dreng... Under munter Larm foregik Spisningen, idet alle Børnene af Glæde over et Måltid god varm Middagsmad, var meget lystige og mere rødmussede end ellers, når man møder dem tavse og blege på Gaden i den kolde Vinterluft. Efterhånden, som Børnene havde spist, forlod de Lokalet, og andre kom straks til og optog de ledige Pladser, ligesom der var Mødre med deres små Børn”. Allerede på den første dag blev der uddelt 250 portioner mad. Herudover blev en stor del mad hentet fra byen til forskellige hjem. En dag bestod maden af sødsuppe med franskbrød, næste dag af grød med øl og en dag i ugen bød menuen på ærter og flæsk.⁴⁹

I de 6 uger, det varede, bespiste man ca. 200 børn daglig samtidig med, at en stor del trængende familier i byen hentede maden hjem. Man regnede med at have serveret i alt ca. 10.000 portioner mad. Mange børn satte 3-4 portioner til livs hver dag. Rekordens var nok, at en dreng en dag spiste 7 portioner risengrød, hvilket tyder på, som journalisten udtrykte det, at børnene var ”både sultne og trængende”.⁵⁰

Børnearbejde

Som en følge af industrialiseringen i slutningen af 1800-tallet blev børnearbejde, ligesom i andre dele af landet, også almindelig udbredt i Roskilde, især inden for tobaksindustrien.

Dette gjorde det vanskeligt at sørge for, at børnene fulgte undervisningen i den skolepligtige alder. I takt med at nye fabrikker blev etableret, steg antallet af elever, som ikke modtog registrerbar undervisning. I 1898 nåede andelen af børn i den skolepligtige alder, som ikke modtog undervisning helt op på 23,5%,⁵¹ i 1911 var andelen dog faldet til 5,6%.

I 1910 arbejdede Roskilde Byråd på en vedtægt om børn og unges arbejde, bl.a. for at begrænse omfanget af dette. Måske var det en medvirkende årsag til at flere fulgte den daglige undervisning.⁵²

Ifølge vedtægten skulle børn være fyldt 12 år, før de måtte arbejde i erhvervsvirksomheder, og de måtte kun arbejde 6 timer, men ikke 1½ time før skoletid og ikke i skole- eller konfirmationsforberedelsestiden, og kun i tidsrummet fra kl. 6 morgen til kl. 20 aften.

Manniches Tobaksfabrik Skomagergade nr. 3, gården fotograferet i 1893. Der var ansat mange børn. I Ferdinand Bangs Tobaksfabrik i kælderensetagen i en ejendom på Nytorv (Stændertorvet) var der på nogenlunde samme tid ansat 44 tobaksarbejdere, heraf 22 børn, mange under 12 år. Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Den daglige undervisning var kun på 4-5 timer, så selv om børnene fulgte undervisningen, kunne det blive til mange arbejdstimer daglig også udover de tilladte 6 timer.

Hvis børnene ikke fulgte undervisningen, kunne de af skoleinspektøren blive pålagt en "mulkt" (bøde) på 12 øre, men "hvad kunde det nytte når en Dreng i den Tid, han forsømte, med Lethed kunde tjene 1 Kr. 50 øre", som et byrådsmedlem, ansat som skoleinspektør på en af byens skoler, udtrykte det, og børnene arbejdede ikke kun 6 timer daglig. Der var eksempler på, at børn havde en arbejdsdag på op til 11 timer, og så var det fysisk umuligt også at passe sin skole. Det var heller ikke ualmindeligt, at "entreprenante" forældre kunne lade

børnene have 2 bypladser. Det lod sig f. eks. let gøre at lade en dreng gå med aviser fra 6 til 8 og bagefter lade ham rejse kegler i værtshuset "Harmonien" "Det var forståeligt, at fattige Hjem kunde trænge til nogen indtægt af Børnearbejde, og Børnene havde heller ikke ondt af at arbejde", men de arbejdede for mange timer, og det betød at de mødte i skolen "forpustede, forasede og til tider gennemblødte". Ingen kontrollerede, hvor mange timer børnene arbejdede udover skolen, hvis de forsømte undervisningen

Et andet byrådsmedlem mente ikke, at det kunne lade sig gøre at forbyde at børn i den skolesøgende alder at tage arbejde. "Når Forældrene nu lader dem gøre det, er det sikkert ud fra det Ræsonnement, at de ikke selv som Forældre, kan få det Arbejde, Børnene kan opnå, og så kan det naturligvis bunde i bydende Nødvendighed". Nogle familier kan ganske enkelt "ikke undvære Børnenes Arbejdsfortjeneste", og arbejdede børnene ikke, måtte familien "have hjælp af det offentlige".

Byrådsmedlemmet mente ikke, at arbejde skadede børnene og undervisningen, tværtimod kunne det skade dem ikke at have et arbejde. "Har de det ikke, vil de gå rundt på Gader og Veje, og kan finde på alle slags Ting. Skoletiden er jo kun en 4 – 5 Timer, og noget Arbejde udenfor Skoletiden kan Børnene sikkert godt taale".⁵³

Bedrestillede folks børn

Det var ikke alle børn i Roskilde, der var henvist til at blive passet på Asylet som små, og senere måtte følge undervisningen i den gratis kommuneskole, Friskolen, hvor nogle børn dårligt nok havde mulighed for at følge undervisningen, fordi de var nødt til at arbejde mange timer hver dag.

I hjem tilhørende den brede middelklasse, og ikke mindst i hjem tilhørende byens elite af storkøbmænd og embedsmænd levede disse bedre stillede folks børn under helt andre forhold. Som små blev børnene passet hjemme af mødre og tjenestepiger, og når de kom i skole var det i byens betalingsskole, Borgerskolen i Læderstræde, og for pigernes vedkommende Frk. Lønholdts Pigeskole i Palægården.

I Domprovstegården nord for Domkirken blev fritiden efter skoletid bl.a. brugt til at lege med det enestående "gedebukke køretøj" som ses

“Gedebukke-køretøjet” Domprovstegården ca. 1897. Domprovst A.S. Poulsens børn. Roskilde Museum.

på fotografiet her over. Det fortæller Martin Poulsen om i: Barndoms-minder fra Domprovstegården” i Jul i Roskilde 1953.

På fotografiet ses fra venstre børnene Axel, fortælleren Martin, Dorothea og i køretøjet, Sigrid. Børnene havde hele Domprovstegårdens have som tumleplads.

Stor var glæden da børnene fik et par geder forærende, og straks blev legevognen lavet om til tospand, og sadelmageren fik snart lavet det fornødne seletøj med tilhørende karetspisk. Gedebukke-køretøjet blev ”kørt til” i Provstestræde, hvor der næsten ingen trafik var, og efterhånden blev det forunderlige køretøj også kendt på Roskildes gader. Gederne blev endvidere brugt, når børnene legede cirkus i Boghandler Flensborgs have. Ellers blev køretøjet mest

Poul Henningsen ca. 1901. I årene 1899 til 1906 boede forfatterinden Agnes Henningsen i Roskilde med 2 af sine 4 børn, Esther og Poul, den senere arkitekt og samfundsrevisor "PH". De to ældste børn Elli og Tage var hos deres bedstemor. Familien boede på 1. sal i ejendommen Algade nr. 60, ejet af købmand Fernando Møller. Agnes Henningsen var nær ven med Alice og Gustav Wied, som boede på Kastellet i Hedegade. Poul var jævnaldrende med Gustav Wieds søn Johan, og de har givetvis leget sammen og gået i Borgerskolen. (Lotte Fang s. 7, Billesskov s. 79-80 og Folketællingen 1901). Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

brugt til at hente og bringe gæsters kufferter fra og til jernbanestationen.⁵⁴

I Jul i Roskilde 1939 fortæller boghandler Flensborgs datter Clara om sin barndom i hjemmet på Stændertorvet.

Hun blev født som den sidste af en børneflokk på seks. Mens fødslen stod på, blev de andre børn sendt hen til familie. Da den ældste broder kom tilbage og skulle beundre den nye lille søster, var hans kommentar: "Som om vi ikke var nok i forvejen! Og så oven i købet en tøs".

I modsætning til sin søster legede Clara ikke med dukker. Det skulle være noget levende. I et hjørne af haven havde familien belgiske kæm-

*Marie Wied og Ebba Ravn
Byberg med dukker i sidst-
nævntes hjem (ikke i
Roskilde iflg. Folketællingen
1901). Roskilde
Lokalhistoriske Arkiv.*

pekaniner, og dem kørte hun daglig tur med i dukkevognen. Desuden havde man en stor Grand Danois "Susan", der fulgte Clara overalt. Da den døde, blev den begravet i hendes specielle lille have, og som gravsten blev anvendt en sten, som brødrene havde fundet under gravningen af en hule. Det viste sig senere, at "gravstenen" var halvdele af en søjlebasis fra en af Roskildes gamle kirker, og Susan måtte give afkald på sit monument til fordel for Roskilde Museum. Efter Susan fik Clara en sort gravhund "Puk". Ligesom kaninerne blev gravhunden iført lange babykjoler og kysehat, hvilket den i højere grad end kaninerne fandt sig i, når den blev kørt tur i dukkevognen. Hun huskede det

fornærmede ansigt, sylærerinde på Frk. Lønholdts Skole, frøken Krogh, satte op, da hun bøjede sig ned for at kikke ind under kalechen og i stedet for en pæn og artig dukke så ”Puks” sorte, spidse hundehoved.

Efter skoletid gik hendes mor en tur med hende, og om sommeren var moderen og alle børnene nede at bade i fjorden. Hjemme læste hun alt hvad hun fik fat i. Sammen med kammeraterne på pigeskolen gik man ture, cyklede, svømmede og spillede tennis. Noget af det bedste var dog, når hun kom ud at sejle med broderen Erhard og fætteren Kaj. Turene gik til Boserup Skov eller Elleøre.

To af veninderne boede på selve Palæet, og en af deres mest spændende lege bestod i sammen med veninderne, ført an af Gok, ”der hverken var bange for Gud eller mennesker”, at liste nøglen til Domkirken ud fra stiftsskriverens kontor, og ved aftenstid begive sig gennem Absalonsbuen over i kirken. Nydelsen bestod i, at det var forbudt og i angsten for at blive opdaget.

Gok var og blev venindernes heltinde, ikke mindst efter at havde manifesteret sit mod ved en nat, da hun blev vækket af støj, at hælde sin natpotte med indhold ned i hovedet på en indbrudstyv, der var ved at klatre op ad havestigen til hendes værelse.⁵⁵

Børn i byens gader og stræder

For 100 år siden var børn ikke som nu, afskåret fra at kunne lege rundt omkring på gader og stræder. ”Trafikken” her bestod alt overvejende af fodgængere og sindigt kørende hestekøretøjer. Efter skoletid var børnene i højere grad end i dag overladt til sig selv, og de forskellige grupper af børn havde hver deres tumleplads rundt omkring i byen, hvor de legede.

Om sommeren kom børnene ofte i Trægården, som i øvrigt blev kaldt ”Pindehaven”. Det var dengang byens eneste sommerhave, og der blev holdt mange fester, hvor børnene var sikre gæster. Hvis ikke byens gader og stræder var spændende nok, var der andre udfoldelsesmuligheder i skovene ikke langt fra byen. Man fandt ofte på at gå ture til Boserup, Bognæs, Herthadalen og skovene ved Lindenberg. Var en dreng bare fyldt 15 år, var det ikke ualmindeligt, at han nogle gange om søndagen, kunne få lov til at låne sin faders hestekøretøj, og så foregik skovturene på hestevogn.⁵⁶

Joban, Marie og Peter. Forfatteren Gustav Wieds børn i Algade formentlig på vej hjem med en af fotograf Hudes store sparegrise i legevognen. Roskilde Lokalbistoriske Arkiv.

De fire mølledamme til Sct. Mortens Mølle, Kapelsmøllen, Sct. Clara Mølle og Strandmøllen og deres omgivelser frembød herlige tumlepladser for raske drenge. På vejene kunne der uden fare spilles top, bold, klink, pind, eller man kunne trille kugler, sjippe i tov eller løbe med trillebånd.⁵⁷ At ”spille pind” foregik på næsten samme måde som at spille rundbold.

Om foråret skar man pilefløjter og lavede hylde eller slangebøsser, og om efteråret satte man drager med påmalede, frygtindgydende ansigter til vejr. Med en lommekniv som værktøj fremstillede man selv det meste af sit legetøj.⁵⁸

Om sommeren gik børnene fra skolerne klassevis ned til søbadeanstalten for at bade og modtage svømmeundervisning.

Badevandet var allerede dengang ikke af den bedste kvalitet, idet byrådet endnu i 1890'erne ikke havde fået taget sig sammen til at rense spildevandet fra byen.⁵⁹

På vej hjem fra badet kunne det ske, at børnene faldt ind hos bager Løhde på hjørnet af Brøndgade og Havnevej tæt ved havnepladsen og her købte en af de velmagende ”Løhdeklumper”. I døren mellem butikken og privatlejligheden var der indsat et uhyggeligt stirrende kunstigt menneskeøje. Formentlig til skræk og advarsel for eventuelle rapsere.⁶⁰

På bjerget samledes flokke af drenge og piger såvel som mænd og koner ved smedjen i Smedegade for at få sig en snak og se på børnene, især pigerne, som dansede i rundkreds og sang deres sanglege: ”pluk roser”, ”væve vadmel”, ”den rige fugl og fattige fugl”, ”bro-bro-brille” osv., og ved Kællingehaven badede man.⁶¹ Også Toftekæret var en yndet legeplads. Om sommeren soppede man i det lave, varme vand og fangede haletudser, som der fandtes en masse af, eller sejlede med små hjemmelavede skibe.⁶²

Bjergdrene var nogle hårde halse,⁶³ og der var ofte åbent fjendskab mellem dem og ”fedtlatinerne”, den yndede betegnelse for eleverne på Latinskolen (Katedralskolen). Men heller ikke byens andre drenge kunne føle sig sikre for deres skind, når de kom ned på ”Republiken” (Sct. Jørgensbjerg).⁶⁴

Disse konflikter kunne en vinter med meget sne foregå ved, at der blev bygget en imponerende snefæstning der, hvor Byparken vender ud mod Olsgadebakken, og her udkæmpedes nogle drabelige slag, heldigvis uden at deltagerne fik varigt mén af de våben, der anvendtes.⁶⁵

Når der lå sne og var is på fjorden, var der som i dag mulighed for at kælke og løbe på skøjter. Dengang grusede man ikke på Tuttestien, og så startede man kælken ved Domkirken og kørte hele vejen ned til Gasværket; af og til skete der det uheldige, at man påkørte en eller anden, som kom gående, og ikke fik sig forføjet væk hurtigt nok, og så blev der klaget til Øvrigheden. Øvrigheden bestod af betjentene Mou og Petersen, de kom til stede og fik fat i de formastelige. Straffen bestod som regel i, at drengenes slæder blev konfiskeret og deponeret

Gullandsstræde i 1905. Her er kunstmaleren Louis Jensen i gang med et maleri af strædet med gadenes børn som nysgerrige tilskuere. (Jul i Ros.1958). Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

på Rådhuset til det blev sommer og med en alvorlig formaning, som jo var glemt til næste vinter.⁶⁶ Andre gjorde turen med letløbende slæde fra Domkirken ned ad "Benbrækkerstræde" (i dag Weysegangen), et skarpt drej til højre ned ad Violstræde, Maglekildevej og Havnevej i eet stræk næsten ned til havnepladsen.⁶⁷ Slæderne blev styret med en lang "styrestang" slæbende bagud, og under høje advarselsråb gik det i strygende fart ned ad bakkerne.

Ligesom i dag blev der også bygget snemænd, og var der meget sne, blev der bygget snehuler, eller man lavede lange spejlglatte glidebaner. Tog man et kort tilløb på glidebanen og derefter gik ned på hug og i denne stilling fortsatte banen igennem, kaldtes det at "koge ærter". Vejene blev aldrig grusede, og man beholdt sine dejlige slæde- og

Jens Christensens Trævareforretning i Skomagergade nr. 24. Det var ikke alt legetøj der blev fremstillet af børnene selv. Havde man råd, kunne man i denne forretning købe børnelegetøj som f.eks. en gadekøst, trillebøre, en legevogn og i butiksvinduet th. ses en brest med vogn og et lille sejlskib, mv. Roskilde Museum.

glidebaner, indtil tøvejret kom og smeltede dem. Skøjteløbet foregik på søen i Klostermarken og senere på fjorden, når isen kunne bære.⁶⁸

På "Bjerget" (Sct. Jørgensbjerg) råbte man "maski, maskov", når man på kælken kom susende fra kirken ned ad den stejle bakke i det skarpe højresving for i godt føre at ende helt ude på fjordens is. Som regel var der strøet grus på vejen, og man var derfor nødt til at køre helt ude i siden af vejen, ved skrænten. Det skulle nok give god øvelse i at styre slæden. Styringen foregik med styrestang, eller lidt lettere og sikkert ved at ligge på maven på slæden og styre med benene.

Når isen kunne bære på det lille gadekær, Toftekæret, kom der – særlig om søndagen – mange børn og unge mennesker. De, som havde

*Gården Algade 10. Forår ca. år 1900. Kælken er endnu ikke gemt af vejen.
Foto K. Hude.*

skøjter, blev ligefrem beundret, selv om det kun var træskøjter, der blev bundet fast til skoene med en masse sejlgarn.

De større drenge morede sig med at løbe ”svub” eller ”laur”.

At løbe svub foregik på den måde, at en deltager med en brændeøkse huggede en flage, ”svubben”, ud af isen. Når man nu trådte ud på den, gik den ned i vandet, fordi den var for lille til at kunne bære, og det gjaldt nu om at tage en tre fire skridt hurtigt over på den faste is igen; gik det ikke rask nok, fik man fyldt træskoene med vand. Det kaldtes at få ”soben”. Men endnu ”bedre” var det, hvis én faldt ude på svubben – den var jo meget glat, da den stadig blev overskyttet med vand – så blev der råbt hurra!, mens han lå og trillede rundt, og han måtte straks hjem for at få tørt tøj på.

At løbe laur bestod i, at 5-6 drenge eller flere holdt hinanden i hænderne og løb hen over isen; denne måtte da ikke være for tyk, bedst var

det, når det var tøvejr, og isen var sej. Når drengene løb hen over isen, blev der dannet en bølge foran dem, og isen knagede. Denne leg endte som regel med, at nogle gik igennem isen, sommetider hele rækken, men da det skete på lavt vand, skete der ingen ulykker.⁶⁹

Afslutning

Sammenligner man børns hverdag for 100 år siden med i dag, så er der på mange måder tale om store forskelle.

Når børnene dengang fik fri fra skole var de i højere grad overladt til sig selv med de muligheder det gav for udfoldelser af forskellig art. At være ”kreativ” og ”organisere” var ikke begreber som børnene havde et teoretisk forhold til; det var noget de praktiserede i deres lege. Desuden var trafikken ikke en hindring for, at kunne komme fra den ene sted eller legeplads til det andet, og gader og stræder kunne tilmed bruges som legeplads til mange lege.

På den anden side var det ikke alle børn, der havde mulighed for at udvikle kreative og organisatoriske evner under leg. Fattigdom og nød betød, at mange børn var henvist til at gå på arbejde i stedet for at gå ud at lege.

I dag er børnene absolut ikke overladt til sig selv. Deres hverdag er på mange måder skemalagt helt fra vugge til de bliver voksne. Som små passes de i vuggestue og børnehave. Efter skoletid passes de i fritidshjem, klub eller skolefritidsordning. Hele tiden er de under opsyn af voksne pædagoger, som hjælper dem i gang med lege. Hele tiden er der nogen, som fortæller dem, hvad de skal gøre. I dag taler man endog om at børnene allerede i børnehaven skal introduceres i visse fag. Der er i det hele taget ikke mange muligheder for ”svinkeærinder”, da forældrene, på grund af trafikken, selv fragter deres børn fra det ene sted eller institution til det andet.

NOTER:

1. R.A. 23/2 1885.
2. Ros. Hist III s. 171 og R.A. 23/2 1885.
3. Ros. Hist III s. 172 og R.A. 23/2 1885.
4. Folketællingen 1901
5. Holbæk Asyl: ”Underretning for forældre, hvis børn optages i Asylet”. Holbæk Asyl blev oprettet 1837, to år efter Roskilde Asyl.
6. R.A. 23/2 1885.
7. ibid.
8. R.A. 11/4 1891.
9. ibid. og Jul i Ros. 1947 s. 21.
10. Jul i Ros. s. 21-22
11. Ibid. og R.A. 11/4 1891
12. Salmonsens bd. 4 s. 444.
13. Ros. Hist. III s. 171.
14. R.A. 22/10 1853.
15. R.A. 24/3 1855.
16. Rebekkasøstrenes optagelseshjem oprettedes af Odd Fellow Logen ”Dronning Margrethe” i Roskilde. Formålet var at skaffe børn fra kommunen, Plejehjemsforeningen, værgeråd og private hjem et midlertidigt hjem. Indvielsen fandt sted i Villa Firkanten på Sankt Mortensvej i 1914 og rummede da 15 småbørn. To år senere flyttede de til Sankt Hansgade 4, og man kunne her have 23 børn.(Ros. Hist. III s. 173)
17. R.A. 26/9 1900 og 21/2 1902.
18. Ros. Hist. III s. 173.
19. Folketællingen 1901.
20. R.A. 14/6 1906.
21. Ros. Hist. III s. 173.
22. I 1896 udgjorde tilskuddet fra Kommunen 100 kr., iflg. R.A. 23/5 1896.
23. R.A. 20/6 1905. Fra 1904 i København se Salmonsens ”børnehjem”.
24. R.A. 14/6 1906
25. Hun startede først i 1883 og havde 25 års jubilæum i 1908 iflg. R.A. 29/2 1908.
26. R.A. 14/6 1906.
27. R.A. 11/10 1892.
28. Jul i Ros 1931 s. 24.

29. Rønø 1964 s. 10
30. Folketællingen 1901.
31. Ros. hist. III s. 166
32. Ibid.
33. Folketællingen 1901.
34. R.A. 19/9 1850.
35. R.A. 17/9 1853.
36. R.A 22/10 1853
37. R.A. 20/11 1862, Ros. Hist. III s. 170
38. R.A. 20/6 1905
39. R.A. 21/9 1910
40. Ros. Hist III s. 237.
41. R.A. 4/4 1866
42. R:A: 11/6 1868
43. R.A. 11/2 og 15/6 1854
44. R.A. 13/4 1852
45. Ros. Hist. III s. 166 og R.A. 11/9, 4/10 1856
46. Ros. Hist III s. 166-167
47. R.A. 3/12 1863
48. R.A. 15/1 1871
49. R.A. 31/1 1907
50. Ros. Avis 26/10 1906 og 31/1 og 16/3 1907.
51. Ros. Hist. III s. 143
52. ibid.
53. R.A. 17/2 1907
54. Jul I Ros. 1953 s. 4-5
55. Jul i Ros. 1939 s.14-15
56. Jul 1948 s. 14
57. Jul 1950 s. 27
58. ibid.
59. Man fik først klarebassiner i 1901, se R.A. 3/10 1901
60. Jul 1950 s. 27
61. Jul 1928 s. 19
62. ibid. s. 20
63. ibid. s. 19

64. Jul i Ros. 1937 s. 29
65. ibid. s. 28
66. Jul i Ros. 1948 s. 14.
67. Jul i Ros. 1950 s. 27
68. Jul i Ros. 1948 s. 14
69. Jul i Ros. 1928 s. 20